

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра природничо-математичних дисциплін та логопедії

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ КОМУНІКАТИВНО-
МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО
ВІКУ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу 11-401 групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Спеціалізація: дитяча психологія
Освітньо-професійної (наукової)
програми Початкова освіта
Богуславська Дар'я Вікторівна
Керівник к.пед.н., доцент Ільїна Н.В.
Рецензент к.псих.н., доцент Казаннікова О.В.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади вивчення комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей	7
1.1. Поняття «комунікативна діяльність» та «спілкування» у контексті наукових досліджень.....	7
1.2. Проблема комунікативного розвитку дітей.....	12
1.3. Психолого-педагогічні характеристики розвитку мовлення молодших школярів.....	21
РОЗДІЛ 2. Розвиток комунікативно-мовленнєвої діяльності у дітей молодшого шкільного віку	26
2.1. Теоретичні та практичні основи формування комунікативно-мовленнєвих умінь в учнів початкової школи.....	26
2.2. Вивчення сформованості комунікативної компетентності у дітей молодшого шкільного віку	30
2.3. Психолого-педагогічні засади комунікативно мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку.....	33
2.4. Основні напрями роботи з розвитку мовлення в початковій школі.....	36
ВИСНОВКИ	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	49
Додаток А. «Методика Л. Лопатіної з картками».....	55
Додаток Б. «Види вправ з розвитку комунікативно-мовленнєвих новичок»..	57
Додаток В. «Кодекс академічної доброчесності».....	61
Додаток Г. «Довідка».....	62

ВСТУП

Актуальність теми. Початкова школа - це перший рівень освіти, який закладає основу для загальної освіти учнів. У цьому контексті стає важливим вибір методів та прийомів, які дозволять максимально соціалізувати учнів та адаптувати їх до сучасних умов життя. Сучасний етап суспільного розвитку пред'являє певні вимоги до індивідів. Суспільству потрібні люди з критичним мисленням, самостійним прийняттям рішень, навичками спілкування та співпраці. Це причина для розгляду способів розвитку комунікативної компетентності молодших школярів у навчальній діяльності.

Формування комунікативно-мовленнєвих навичок є однією з головних проблем сучасної методики навчання мови, оскільки стратегічна мета сучасної освіти - сформувати високоосвічену, розумну та самодостатню особистість, з інакшим способом мислення та здатністю діяти та вміти повною мірою відповідати викликам цивілізації. Все це потребує оновлення загальних навчальних методів та змісту освіти, зокрема лінгвістичного напрямку.

Одним з найважливіших та найактуальніших питань в сучасних початкових школах є проблема мовного розвитку молодших учнів. Очевидно, що одним із головних завдань є формування та розвитку правильного, виразного та чистого мовлення серед дітей.

За допомогою мови діти починають пізнавати світ, вступають до людської спільноти, приєднуються до національної та світової культури, а потім продовжують розвивати її як невід'ємну частину людської культури поза шкільними стінами. Рідна мова, як вид існування та вираження національної свідомості та особистої свідомості, є засобом самопізнання людини, саморозвитку та самовираження, формуючи новий тип особистості та соціальних відносин у полікультурному світі. Праці М. Баранова, М. Вашуленка, І. Гудзик, А. Зимкульдінової, В. Капінос, К. Пономарьової, О.

Хорошковської присвячені вивченню комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей.

Набуття школярами комунікативної компетентності передбачає розвиток їх усного та писемного мовлення.

Усне мовлення вважається основним, тому увагу слід приділяти розвитку. М. Вашуленко [4] вказував на важливість вивчення мови та взаємодії мовлення. Мовлення має функції узагальнення та спілкування, вираження емоцій та впливу на інших. Г. Коваль, Н. Деркач та М. Наумчук [3] розкрили наукові основи методології розвитку мовлення, що є важливим фактором формування навичок спілкування. А. Ярмолюк [6] акцентує увагу на важливості тексту як навички спілкування для учнів початкової школи. Л. Варзацька, Н. Гетс, Т. Потоцька, О. Хорошковська, Г. Шелехова та інші вказали на комунікативну спрямованість рідної мови та мовлення. Сьогодні це стало важливим питанням, оскільки чіткі знання мови дозволяють учням опановувати інші предмети та поступово вливатися в суспільство.

Для повноцінного комунікативно-мовленнєвого розвитку важливо створити відповідні психолого-педагогічні умови, тому що цей розвиток пов'язаний з формуванням особистісних характеристик, навичок спілкування. Таким чином, важлива роль частини мови у здійсненні акту спілкування, необхідність удосконалення змісту та методів навчання рідної мови в початковій школі, недостатня науково-методична розробка проблеми розвитку навичок спілкування та говоріння молодших школярів визначали актуальність проблеми та вибір теми дипломної роботи.

Мета дослідження: дослідити психолого-педагогічні умови комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Відповідно до мети визначено такі **завдання:**

1. Проаналізувати психолого-педагогічну літературу щодо умов комунікативно-мовленнєвого розвитку учнів початкової школи
2. Висвітлити теоретичні засади комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку

3. Розкрити теоретичні та практичні основи формування комунікативних умінь в учнів початкових класів

4. Вивчити особливості сформованості комунікативної компетенції у дітей молодшого шкільного віку

5. Розкрити психолого-педагогічні засади комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку

Об'єкт дослідження - комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження - психолого-педагогічні умови комунікативно-мовленнєвого розвитку учнів молодших класів.

Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети використовувалися такі **методи дослідження**:

теоретичні – аналіз філософської, психологічної, соціологічної, історико-педагогічної літератури щоб сформуванати основу методів дослідження та визначення концептуальних інструментів класифікації; синтез, узагальнення для формування основних тенденцій та висновків щодо психолого-педагогічних умов комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку; проектування – побудова системи критеріїв, показників і рівнів комунікативно-мовленнєвого розвитку молодших школярів; систематизація наукової літератури із проблеми дослідження; узагальнення теоретичних та емпіричних даних для формулювання висновків;

емпіричні – анкетування, аналіз документів, опитування, тестування з метою аналізу стану комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей; педагогічний експеримент, спрямований на визначення ефективності впливу психолого-педагогічних умов на комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей молодшого шкільного віку.

Практичне значення. Матеріали та результати дослідження можуть використовуватись вчителями загальноосвітніх навчально-виховних закладів для вдосконалення формування комунікативно-мовленнєвого розвитку молоддших школярів.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження знайшли відображення в публікації «Психолого-педагогічні умови комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку» у збірнику матеріалів конференції «Підготовка сучасного педагога дошкільної та початкової освіти в умовах розбудови нової української школи».

Структура роботи: Структура роботи зумовлена логікою дослідження і складається з 60 сторінок, вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел(51 найменування) та двох додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНО- МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ

1.1. Поняття «комунікативна діяльність» та «спілкування» у контексті наукових досліджень

Мовленнєва діяльність передбачає охоплення її безпосереднім спілкуванням - комунікацією. Мовлення у цьому разі є складовою комунікативно-мовленнєвої діяльності.

Проблеми комунікативної діяльності вивчали Ф.Бацевич, А.Богущ, О.Бондаренко, М.Головань, Е.Гроссе, М.Каган, Н.Кузьміна, Л.Паламар, Т.Піроженко та ін. Зокрема, М.Каган аналізував комунікативну діяльність у філософському аспекті. Вчений ототожнював поняття «комунікативна діяльність» і «спілкування», стверджуючи, що комунікативний вид людської діяльності відіграє важливу роль у всіх трьох виявлених видах діяльності, оскільки соціальна природа людини спонукає до спілкування з іншими в умовах праці, пізнання та вироблення систем цінностей. На його думку, спілкування не зводиться ні до соціально-психологічної його інтерпретації, ні до психологічних закономірностей «сприйняття людини людиною», а є широкою за змістом філософсько-антропологічною проблемою [6, с. 82]. У процесі комунікації, активними суб'єктами якої є індивіди, соціальні групи або масові сукупності людей, М.Каган виокремлює мікро- комунікацію, мідікомунікацію та макрокомунікацію. У межах цих типів комунікації спілкування може виявитись як наслідування, діалог чи управління. Науковець зазначає, що зв'язки між видами комунікації формують різні її рівні, серед яких міжособистісна, масова та групова комунікації [6, с. 164].

У сучасній науці існує більше ста дефініцій комунікації, що зумовлено різноманітністю її способів, специфікою мети передавання та способом адресо- ваності інформації. У довідниках термін «комунікація» тлумачиться

по-різному: як один із модусів існування явищ мови (поряд з мовою і мовленням); смисловий та ідеально-змістовий аспекти соціальної взаємодії та спілкування; складова спілкування поряд з перцепцією та інтеракцією; складний, символічний, особистісний, трансакційний процес обміну знаками, під час якого транслюється певна інформація зовнішнього або внутрішнього характеру. В широкому розумінні «мовленнєва комунікація» має місце там, де певній поведінці або її результату надається певне значення і вони сприймаються як знаки або символи. У вузькому розумінні - це спілкування за допомогою мовних і/або паралінгвальних і невербальних засобів з метою передавання інформації. Комунікація є багатомовною, оскільки відбувається спілкування між представниками різних національних лінгвокультурних спільнот із використанням кількох (іноді значної кількості) мов [2, с. 18]. Комунікація розуміється як одне зі стилістичних понять, що визначає основний зміст і доречність стилістичних засобів [12, с. 44]; глибокі, соціально значущі культурно-особистісні контакти, які можуть вплинути на ключові життєві цінності та орієнтації індивідів [14, с. 37]; специфічно культурна форма спілкування, обмін інформацією між людьми за допомогою знаків і символів, за яким інформація передається цілеспрямовано, сприймається вибірково, а взаємодія здійснюється відповідно до визначених правил і норм [14, с. 52]. Отже, у словникових джерелах «комунікація» визначається як повідомлення, спілкування. «Комунікація» і «спілкування» тлумачаться як близькі синоніми, що дозволяє вважати ці поняття еквівалентними.

У соціальній психології комунікацію визначають як окремий випадок спілкування, пов'язаного з обміном інформації (Ф.Бацевич). Водночас означені поняття не є синонімами, вони різняться між собою, адже дефініція «спілкування» - загальна, а «комунікація» - конкретна і означає лише один із типів спілкування. Спілкування ширше комунікації, яка пов'язана лише з інформаційним зв'язком [1, с. 237]. О.Гойман та Т.Надьоніна визначають поняття «комунікація» залежно від походження близьким до нього поняттям

«спілкування»: «комунікабельність» (здатність до спілкування), «комунікабельний», «комуникативний», «мовленнєва комунікація» [5, с. 6]. Завдяки тому, що мова є важливим засобом людського спілкування, знаряддям пізнання, інструментом мислення, комунікація між людьми - це основний механізм становлення індивіда як соціальної особистості, засіб впливу суспільства на нього [5, с. 7]. На думку вчених, основна мета мовленнєвої комунікації - обмін інформацією різного роду. Крім того, спілкування і обмін інформацією між людьми здійснюється не лише за допомогою мови. Зауважимо, що термін «мовлення» використовується у двох значеннях. По-перше, мовленням називають один із видів комуникативної діяльності між людьми. У цьому значенні це конкретна діяльність, яка виражається у звуковій або письмовій формах. По-друге, мовленням називається результат діяльності - текст (стаття, повідомлення тощо). Отже, дослідники у понятті «мова» надають перевагу «системі, структурі», а щодо мовлення - діяльності. Тому для визначення поняття «комунікація» доцільно використовувати термін «мовленнєва». Однак, як зауважують вчені, вислів «мовленнєва комунікація» також існує і використовується як синонім [5, с. 142].

У науковій літературі комунікацію та мовленнєву комунікацію часто ототожнюють зі спілкуванням. За термінологічними джерелами «спілкування» розглядається як «складний, багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, породжуваний потребами у спільній діяльності та обміні, що охоплює обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншої людини»; здійснювана знаковими засобами взаємодія суб'єктів, що викликана потребами спільної діяльності і спрямована на значиму зміну в стані, поведженні та особистісно-змістових утвореннях партнера [14, с. 19]. Спілкування виконує такі функції: контактну (готовність передавати та сприймати повідомлення); інформаційну (обмін інформацією); спонукальну (заохочення партнера до виконання певних фізичних, фізіологічних,

інтелектуальних, духовних та інших дій); координаційну (узгодження дій учасників спілкування щодо спільної діяльності); пізнавальну (сприйняття та розуміння змісту повідомлень, намірів, настанов, переживань, станів один одного); емоційну (обмін емоціями, збудження у партнера певних переживань, психічних станів тощо); налагодження стосунків (усвідомлення і фіксування свого місця в системі ролевих, ділових, міжособистісних стосунків); впливову (спрямовану на зміну стану, поведінки, ціннісно-мотиваційної сфери партнера: намірів, поглядів, думок, рішень, уявлень, потреб, активності, смаків, норм поведінки, оцінних критеріїв тощо).

Спілкування здійснюється в процесі мовленнєвої діяльності людини за допомогою вербальних (словесних) і невербальних засобів. Вербальна мовленнєва діяльність охоплює чотири аспекти: говоріння, слухання, читання та письмо. На думку М.Пентилюк, спілкування - практична активність суб'єкта, спрямована на інших суб'єктів і не перетворює їх в об'єкти [13, с. 18].

Як і комунікація, спілкування складається з окремих мовленнєвих дій. Окрему мовленнєву дію (фрагмент комунікації) науковці називають комунікативним актом. У рамках комунікативного акту відправник інформації (наприклад, той, хто говорить) має мотив висловлювання, буде його у внутрішньому мовленні, далі, при переході у внутрішнє мовлення, кодує в звуки. Одержувач, сприймаючи сигнал, декодує його і розпізнає зміст висловлювання. У нього також виникає висловлювання, відбувається обмін репліками, тобто здійснюється зворотний зв'язок. Отже, відправник і одержувач міняються ролями, але схема комунікативного акту залишається при цьому такою самою. Отже, мовленнєва комунікація - це спілкування людей в широкому розумінні не лише як розмова, бесіда, а й як певна взаємодія з метою обміну інформацією (читання, письмо тощо). Мовленнєва діяльність обов'язково передбачає акт взаємодії (комунікації), тому правомірно назвати її комунікативно-мовленнєвою. Під час цієї діяльності формуються й удосконалюються всі ознаки мовлення.

Комунікативно-мовленнєву діяльність А.Богуш розуміє як «комплексне застосування мовних і не- мовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових (ігрових, мовленнєвих) ситуаціях; вміння адекватно й доречно користуватися мовою (висловлювати свої наміри, бажання, думки, прохання); вміння орієнтуватись у ситуації спілкування, його ініціативність» [3, с. 117]. Т.Піроженко вказує, що орієнтовна і виконавча частини комунікативно-мовленнєвої діяльності акцентують увагу дитини на людину як головний зміст будь-якої інформації в різних видах пізнавальної діяльності. Це сприяє розвитку комунікативних якостей особистості (повага до людей, доброзичливість, товарицькість, толерантність).

Орієнтування на людину, комунікативна спрямованість у взаємодії визначають швидке та високоякісне засвоєння мови, необхідного інструменту соціального контакту, забезпечують розвиток здатностей застосування мови для реальних цілей і завдань мовленнєвого спілкування [10, с. 150].

Отже, комунікативно-мовленнєва діяльність як будь-який вид людської діяльності може здійснюватися за наявності в її структурі оцінного компонента, який визначає проходження мовленнєвої діяльності на всіх етапах вивчення рідної мови - від прогнозування і планування через реалізацію до аналізу і підбиття підсумків. У лінгводидактиці розроблено комунікативно-діяльнісний підхід до навчання рідної мови, який передбачає таку організацію навчання, за якої її засвоєння відбувається безпосередньо у процесі комунікативної (реальної або модельованої) діяльності з метою оволодіння комунікативними вміннями і навичками.

1.2. Проблема комунікативного розвитку дітей

Загальновідомим є фактом, що спілкування виступає однією з основних умов розвитку дитини, найважливішим фактором формування особистості, провідним видом людської діяльності, спрямованим на пізнання та оцінку самого себе через посередництво інших людей. Згідно концепції Виготського Л.С. [16], всі вищі психічні функції людини спочатку формуються як зовнішні, тобто такі, в реалізації яких бере участь не один, а мінімум два суб'єкта, і лише поступово вони стають внутрішніми, перетворюються з інтерпсихічних в інтрапсихічні.

У вітчизняних психологічних дослідженнях розвиток дитини розглядається з позицій набуття нею суспільно-історичного досвіду, накопиченого попередніми поколіннями, шляхом спілкування з дорослими.

На важливу роль спілкування в психічному розвитку дитини неодноразово наголошували Л. Божович, Л. Виготський, М. Лісіна, В. Мухіна, А. Рuzська, О. Смірнова, М. Щелованов, Д. Ельконін тощо [16, 19, 21, 22, 23, 25, 31]. На думку вчених, процес спілкування прискорює хід розвитку дітей. Позитивний вплив комунікативної діяльності простежується у всіх сферах психічного життя дитини - від процесів сприйняття до становлення особистості та самосвідомості (Х. Бедельбаєва, Д. Годовікова, М. Єлагіна, С. Корніцька, С. Мещерякова, О. Смірнова тощо).

Становлення діяльності спілкування в онтогенезі є складним процесом комунікативного розвитку. У вітчизняній психології розвиток розглядається не просто як поступове накопичення кількісних змін, а як «ланцюг метаморфоз», що припускає в певні моменти перетворення кількісних змін у корінні якісні перетворення. Лісіна М.І. зазначає, що «комунікативний розвиток - це тривалий, циклічний і якісно неоднорідний процес, який відбувається через поступову зміну форм спілкування дитини з дорослими і однолітками, усередині яких відбувається становлення і розвиток комунікативних умінь і навичок» [22].

Аналіз психолого-педагогічних досліджень (Н. Аксаріна, Л. Виготський, М. Лісіна, О. Леонтьєв, А. Рuzська, О. Смірнова, М. Щелованов) свідчить про важливість багатьох елементів для реалізації комунікативної діяльності в дошкільному віці: мотивації до спілкування, сформованості комунікативних вмінь, наявності комунікативних здібностей тощо.

Вчені сходяться у думці, що передумовою до комунікативного розвитку дитини виступає наявність потреби до спілкування, прагнення вступати в контакт з оточуючими. Як зазначає М. Лісіна, потреба у спілкуванні є однією з ранніх соціальних потреб особистості. З віком ця потреба розширюється і поглиблюється за формою і змістом. По мірі оформлення потреби розвивається спілкування, його мотиви, відбувається становлення комунікативних умінь особистості [22].

Дослідники спілкування в дитячому віці погоджуються з попереднім автором, у дослідженнях Л. Божович, М. Лісіної, В. Мухіної, О. Смірної йдеться про те, що рушійною силою комунікативного розвитку є становлення і розвиток мотивації до спілкування. Мотивом спілкування визначається партнер з такими якостями, заради яких дитина ініціює звернення до нього або підтримує ініційовану ним комунікативну діяльність. Тому мотив спілкування збігається з його об'єктом.

Відомо, що до комунікативної діяльності спонукають різні мотиви, які домінують в залежності від провідної діяльності і значущості спілкування для дитини: потреба в нових враженнях породжує пізнавальні мотиви спілкування, потреба в активному функціонуванні - ділові мотиви спілкування, потреба у визнанні та підтримці - особистісні мотиви спілкування.

Вагоме місце у дослідженнях комунікативного розвитку дітей займає аналіз стану і якості комунікативних умінь. Н. Ключова зазначає, що розвиток комунікативних умінь спонукає розвиток комунікативних здібностей. Однак,

комунікативні вміння та комунікативні здібності - різні категорії, які необхідно відрізняти.

Комунікативні здібності це індивідуально-психологічні особливості особистості, які певною мірою є вродженими, характеризуються перевагою екстраверсії як риси особистості, відкритості, товариськості.

Комунікативні вміння більшою мірою соціально обумовлені, пов'язані зі знанням норм і правил, яких необхідно дотримуватися при спілкуванні з оточуючими, і включають в себе: вміння вступати в спілкування, організувати його; вміння підтримувати спілкування; вміння попереджати конфліктні ситуації в спілкуванні.

Водночас комунікативні вміння є складовою частиною комунікативних здібностей [22, 27].

О. Леонтьєв зазначає, що дослідження комунікативного розвитку дитини повинно враховувати аналіз засобів, якими користується дитина, реалізуючи в процесі спілкування описані мотиви. Відповідно до його теорії, засоби спілкування рівнозначні операціям, за допомогою яких кожен учасник комунікації будує свої дії спілкування і вносить свій внесок у взаємодію з іншою людиною.

За М. Лісіною, дитина упродовж перших семи років оволодіває такими засобами спілкування [22]: експресивно-мімічними, до яких відносяться посмішка, погляд, міміка, виразні рухи рук і тіла, виразні вокалізації; предметно-дійовими: локомоторні і предметні рухи, а також пози, що використовуються для досягнення цілей спілкування; мовленнєвими: висловлювання, запитання, відповіді, репліки.

Три категорії засобів спілкування, перераховані нами в тому порядку, в якому вони з'являються в онтогенезі, утворюють основні комунікативні операції в дошкільному дитинстві. Слід зазначити, що експресивно-мімічні засоби спілкування виникають в онтогенезі першими. Предметно-дійові засоби спілкування характеризуються символічністю і виникають в онтогенезі значно пізніше. Мовленнєві засоби спілкування з'являються в

онтогенезі пізніше за всіх, після того як експресивно-мімічні і предметно-дієві засоби спілкування вже досягли високого рівня розвитку і значної складності. Однак використання мовлення з метою спілкування має принципове значення. Л. Виготський вказував на той факт, що спілкування, яке не опосередковане мовленням, або іншою знаковою системою, можливо тільки в найпримітивнішій формі. Вищі форми спілкування, властиві людині, можливі, тільки завдяки узагальненому відображенні у мисленні дійсності [16].

Таким чином, аналіз комунікативного розвитку дитини здійснюється шляхом вивчення різних структурних компонентів комунікативної діяльності, їх поступової якісної зміни під впливом провідної діяльності і різноманітних суб'єктивних та об'єктивних факторів. Важливу роль у становленні комунікативної діяльності відіграє мовлення, його вплив на всі психічні функції індивіда. Логічно припустити, що недорозвинення мовлення зумовлює труднощі на шляху комунікативного розвитку, ускладнює спілкування з оточуючими.

Зупинимось детальніше на аналізі основних форм спілкування дітей з дорослим.

Психологічні дослідження Л. Галігузової, М. Єлагіної, М. Лісіної, С. Мещерякової, А. Рuzської, О. Смірнкової [22, 25, 27, 31] свідчать про формування у ранньому віці ситуативно-особистісної форми спілкування з близькими дорослими, що характеризується низкою рис. Насамперед воно є провідною діяльністю дітей, опосередковуючи всі інші відносини зі світом. Зміст потреби в спілкуванні полягає у необхідності в доброзичливості та увазі дорослих. Провідним мотивом спілкування є особистісний мотив. Основним засобом спілкування з оточуючими людьми для маленької дитини є категорія виразних (експресивно-мімічних) рухів і поз.

Наступною в онтогенезі спілкування є ситуативно-ділова форма спілкування, яка розвивається на базі предметних маніпуляцій дитини. Зміст потреби дітей у спілкуванні характеризується прагненням до співпраці,

спільної дії з оточуючими дорослими, що свідчить про домінування ділового мотиву. Основним засобом спілкування з оточуючими є предметно-дійові рухи і пози, предметні дії.

За періодизацією М. Лісіної, наступною і третьою у віці близько трьох років стає форма позаситуативно-пізнавального спілкування, що формується у відповідь на потреби дитини у пізнанні навколишнього. Значущою стає потреба в поважному ставленні дорослого, провідним мотивом - пізнавальний, основні засоби спілкування - мовленнєві.

Про труднощі формування комунікативних навичок у дітей йдеться у дослідженнях Ю. Гаркуши, Б. Гріншпуна, К. Ковилової, В. Коржевіної, І. Кривов'яз, О. Павлової, Л. Соловйової, О. Федосєєвої тощо. На думку вчених труднощі спілкування проявляються в несформованості основних форм комунікації (В. Воробйова, В. Глухов, Н. Усольцева), зниженні потреби у спілкуванні (Б. Гріншпун, О. Павлова, Л. Спірова, Г. Чиркіна), недостатній сформованості комунікативних вмінь і володінні засобами спілкування (К. Ковилова, В. Коржевіна, І. Кривов'яз, О. Павлова, Л. Соловйова, О. Федосєєва) [17, 18, 20, 24, 26, 29, 30]. За висновками вчених, означені труднощі в основному притаманні дітям з вадами мовленнєвого розвитку. Але аналогічні труднощі можна спостерігати і у дітей з нормальним мовленнєвим розвитком на початку шкільного навчання. Особливо це стосується недостатньої сформованості комунікативних вмінь і володіння більш складними засобами спілкування, які мють формуватися у дітей під час шкільного навчання.

Наступною в онтогенезі формується позаситуативно-особистісна форма спілкування, яка характеризується потребою дітей отримати взаєморозуміння і співпереживання дорослого і провідною роллю мовленнєвих засобів.

Вивчення характеру спілкування учнів 1 класу з педагогами виявило домінування його ситуативно-ділової форми. Діти надають перевагу спілкуванню в спільній ігровій та навчальній діяльності. У деяких дітей

сформована негативна або байдужа установка на педагогічні впливи, неадекватність реакції навіть на позитивні емоції педагога; відмічається не сформованість уявлень про дистанцію між дитиною і дорослим у процесі спілкування.

Отже, упродовж перших семи років, виступаючи в якості провідного чинника формування особистості дитини, спілкування проходить складний шлях від ситуативно-обумовленого емоційно-особистісного до вільного від конкретної ситуації позаситуативно-особистісного спілкування з дорослим. На всіх етапах розвитку діяльність спілкування є засобом пізнання оточуючих і самого себе, основою засвоєння повноцінних людських відносин. Водночас, у дітей у спілкуванні з дорослими відмічаються деякі труднощі, характер яких ускладнюється з роками і прямо залежить від стану мовлення. Характер труднощів у спілкуванні з дорослим свідчить про недостатність їх взаємодії і означає недостатність соціалізації дитини і отримання знань.

Водночас, значна частина психологічних досліджень містить дані про виключну роль у комунікативному розвитку дитини не тільки дорослого, а й однолітків. Значення і розвиток спілкування дитини з однолітками по-різному оцінювалося психологами. Його особлива роль в психічному житті дитини неодноразово підкреслювалася Л. Виготським, Ж. Піаже, С. Рубінштейном. Ці вчені вважали, що спілкування з однолітком впливає на розумовий розвиток дитини, дозволяє подолати замкнутість соціального світу дитини, сприяє змінам її психіки. Роботи Є. Суботського засвідчили, що одноліток, на відміну від дорослого, сприяє становленню критичного ставлення: на його помилки дитина звертає увагу більше, ніж на похибки дорослого. Г. Цукерман, в свою чергу, вважає, що спілкування з однолітками сприяє критичності думок, слів і вчинків, їх незалежності від чужих суджень і бажань. В. Мухіна зазначає, що в спілкуванні з однолітками у дитини складається громадська думка і виникає явище конформності.

Найповніший опис процесу становлення спілкування з однолітками у дитинстві представлено в роботах М. Лісіної, А. Рuzської і Е. Смірнoвої [22, 27].

Зупинимось коротко на характеристиці основних форм спілкування.

Емоційно-практична форма спілкування дітей з однолітками. Провідне становище в рамках даної форми спілкування займає діловий мотив, який задовольняється в розвагах і спільній діяльності дітей. При цьому кожен учасник взаємодії, насамперед, стурбований тим, щоб привернути до себе увагу оточуючих і отримати оцінку своїм діям. Тому ровесники мало прислухаються до партнера, прагнучи демонструвати себе один одному, у поєднанні з інтересом до справ товаришів.

Ситуативно-ділова форма спілкування дітей з однолітками найтипівіша для дошкільного дитинства. Приблизно в 4 роки діти починають надавати перевагу одноліткам, а не дорослим. Це пов'язано зі зміною провідної діяльності дошкільників - виникненням колективної сюжетно-рольової гри.

Контактуючи з однолітками, діти прагнуть налагодити між собою ділову співпрацю. Ця спрямованість і складає основний зміст їх комунікативної потреби. Потреба в ігровому співробітництві відображається в ділових мотивах спілкування дітей. Всі основні причини для взаємозвернення виникають у них в процесі занять: ігри, виконання побутових операцій тощо. Слід відзначити, що діти між собою багато розмовляють більше, ніж з дорослим, але мовлення їх все ще ситуативне.

Ситуативно-ділова форма спілкування однолітків сприяє розвитку особистості та самосвідомості, допитливості, сміливості, оптимізму, активності, творчості тощо. Труднощі у сфері спілкування з однолітками заважають становленню цих найважливіших процесів: діти стають пасивними, замкнутими, тримаються недоброзичливо.

Недостатність вербальних засобів спілкування позбавляє можливості взаємодії між дітьми, стає перешкодою у формуванні ігрового процесу (Л. Соловйова, О. Харитонова) .

Позаситуативно-ділова форма спілкування дітей з однолітками (6-7 років, формується не у всіх дітей, оскільки з'являється на фоні зростання кількості позаситуативних контактів).

Основне прагнення, що спонукає дитину - це потреба у співпраці. Як і на попередньому етапі, співпраця носить практичний характер - вона розгортається у процесі спільної ігрової та навчальної діяльності дітей. У цьому віці і в ігровій діяльності і в навчальній є необхідність домовитися, спланувати спільні дії. У всіх цих випадках співробітництво, залишаючись практичним і зберігаючи зв'язок з реальними справами дітей, набуває і позаситуативного характеру.

Домінуючими якостями, що спонукають дитину до контактів, є ділові, хоча і пізнавальні, і особистісні теми є значущими для неї.

У позаситуативно-діловому спілкуванні провідна роль належить мовленню. Мовленнєве спілкування з однолітками вже не обмежується ситуативними іграми, воно все більше набуває особистісного спрямування.

Дослідження К. Ковилової, було спрямоване на вивчення структури комунікативної діяльності, а саме таких компонентів як: мотиваційно-ціннісний - наявність у дошкільнят високої мотивації спілкування, установки на оволодіння комунікативними вміннями; когнітивний - ступінь засвоєння дошкільнятами знань про норми і правила спілкування з дорослими і однолітками в різних комунікативних ситуаціях; діяльнісний - ступінь оволодіння способами організації комунікативного акту, вміннями та навичками, необхідними для його успішної реалізації, здатність до оперування цими вміннями та навичками в різних комунікативних ситуаціях; оцінювальний - ступінь сформованості рефлексивних умінь щодо результатів своєї комунікативної діяльності [20].

Отже, спілкування з однолітками виникає у дітей не відразу і проходить у своєму розвитку кілька етапів, що представляють собою процес якісних перетворень структури комунікативної діяльності дитини. А комунікативний розвиток дитини відбувається у двох напрямках: у розвитку спілкування з дорослим і з однолітком. Спілкування з дорослим починається з емоційного спілкування і на початок шкільного навчання розвивається у позаситуативні форми спілкування (позаситуативно-особистісну і позаситуативно-пізнавальну). Розвиток спілкування з однолітками у дітей проходить низку етапів від емоційно-практичної взаємодії до позаситуативно-ділового спілкування.

Саме у процесі спілкування з дорослим і однолітком дитина оволодіває складним ланцюгом операцій и елементів, що забезпечують позаситуативне спілкування, яке є основним під час навчальної діяльності. Дитині старшого дошкільного віку притаманна сформованість стійкої потреби у спілкуванні, диференційованої системи ділових, пізнавальних і особистісних мотивів. Вона володіє достатнім арсеналом експресивно-мімічних, предметно-дійових і мовленнєвих засобів спілкування, а відповідно - комунікативними вміннями, які вона може застосовувати в різних життєвих ситуаціях і видах діяльності. Достатнє володіння засобами і комунікативними вміннями забезпечує реалізацію у процесі спілкування і інформативної, і перцептивної, і інтерактивної функцій спілкування.

Водночас, у дітей під час вступу до школи у спілкуванні з однолітками і дорослим можуть відмічатися деякі труднощі, характер яких ускладнюється з роками і прямо залежить від стану мовлення та рівня оволодіння мовними засобами спілкування. Водночас труднощі у спілкуванні з дорослим та однолітками можуть зумовлювати труднощі у навчальній діяльності.

1.3. Психолого-педагогічні характеристики розвитку мовлення молодших школярів.

Комунікативна компетентність - вміння вступати в спілкування з метою взаєморозуміння. Навички спілкування включають оволодіння мовою та взаємодію з людьми, навички роботи в команді. Учні початкової школи повинні мати можливість рекомендувати себе, писати листи, анкети, заяви, ставити запитання, проводити дискусії тощо.

Основна мета мовної освіти початкової школи - розвиток комунікативної компетентності учнів, яка ґрунтується на комунікативній компетентності, сформованій на основі мовних навичок.

Мова - це спосіб передати людям найтонші відмінності в думках та емоціях. Він відображає душу народу, його історію. Зберігайте мову в таємниці та читайте історію слів, тому — предмети та явища можуть знати лише носії мови.

Мовлення - важливий засіб спілкування, і найважливіший засіб обміну фактами, ідеями та емоціями між людьми, розповсюдження та поглинання інформації. З першого дня шкільного життя дітям потрібно спілкуватися та вміти говорити правильно, красиво та логічно.

Однією з головних цілей навчання мови є вироблення навичок спілкування, пов'язаних з оволодінням усіма видами мовленнєвої діяльності та мовленнєвою культурою. Розвиток мови повинен базуватися на вивченні теорії, оскільки сама теорія забезпечує основну систему знань про мову, без неї неможливо вільно та грамотно оволодіти розмовною та писемною мовою. У свою чергу, розвиток мови учнів не слід відокремлювати від вивчення теоретичної інформації про мову. Це невіддільно пов'язано з вивченням мовних систем, оскільки розмовна і письмова мова - це реалізація мовних систем [33, с. 19].

Розуміння теорії мови не є необхідною умовою здобуття хорошої розмовної мови, але розуміння мовної системи та правил її одиниць може розвинути мову учнів та вдосконалити їхні мовні навички. З іншого боку,

визнання ролі мовних посібників у розвитку мовлення є мотивацією до засвоєння теоретичної інформації та мотивацією до вивчення мовних систем.

Методи навчання учнів мови в сучасних школах базуються на теорії мовної діяльності, а теоретичні положення сформульовані видатними вченими Л. Виготським, О. Леонтьєвим, О. Лурією, Н. Жінкіним. Ці ідеї практично були реалізовані в працях Т. Ладиженської, М. Львова, В. Капинос, Н. Іполітової [41, с. 27].

Л. С. Виготський висував такі концепції та ідеї:

- мовленнєва діяльність;
- мовленнєвий розвиток – процеси, пов'язані з психічним розвитком практичної діяльності, соціальними формами поведінки;
- розвиток знаків у мовленнєвій діяльності ґрунтується на узагальненому розвитку мовних знаків.

Формування навичок спілкування учнів можна розділити на кілька етапів: попереднє ознайомлення з метою дії, створення необхідних мотивів; складання очікуваного плану дій; виконання дій у матеріальному чи матеріалізовану вигляді; формування дії як зовнішньо-мовленнєвої; виконання дій подумки.

Розвиток мовлення та формування навичок спілкування мають важливе значення для контролю правильності та зручності їх висловлювань та вільного володіння мовою. А це, великим чином, впливає на особистісний розвиток молодших школярів. Саме на уроках розвитку зв'язного мовлення діти вчаться самостійно визначати стилі тексту, створювати власні усні та письмові висловлювання та конструювати з метою виступу. Усе це сприяє адаптації у суспільстві. Психологічну основу комунікативно-мовленнєвих умінь складає теорія діяльності, тобто мовлення організоване з точки зору психології подібно до інших видів діяльності [40, с. 17].

Мовленнєва діяльність характеризується вмотивованістю, цілеспрямованістю, ситуативністю і складається з чотирьох фаз, а саме: орієнтування в

ситуації спілкування; планування; реалізації задуму за допомогою експресивних засобів мови; контролю.

Ефективність розвитку мовлення дітей багато в чому залежить від даних сучасної психології, мовознавства та психолінгвістики. Термін зв'язне мовлення вживається у трьох значеннях. Зв'язне мовлення означає процес людини, діяльність оратора, слухача, послідовне вираження чи сприйняття думок і знань. Зв'язним мовленням називають також продукт цієї діяльності – текст – висловлювання, він характеризується єдністю семантики та структури. Зв'язне мовлення – це також частина методичної науки, яка має на меті навчити дітей розуміти, копіювати та конструювати слова відповідно до норм літературної мови для досягнення мети та умов спілкування. Оволодіння мовою, як засіб спілкування, мислення, пізнання та міркування, є необхідною частиною розвитку інтелекту та творчих здібностей учнів, формування гуманістичних ідеалів, прищеплення національної обізнаності та гідності. Одне з головних завдань школи, особливо основні завдання на рівні початкової школи, - навчити учнів змістовно, граматично правильним та досвідченим стилем висловлювати свої ідеї в усній та письмовій формі. Досягнення лінгвістики, пов'язані з розробкою понять «текст», «стиль», «тип мовлення», «засоби зв'язку речень у тексті» дали можливість застосувати абсолютно новий метод для розвитку спорідненого мовлення, щоб використовувати основні знання та мовні поняття в практиці навчання мови, і на основі цього розробити концепційну систему навчання виразів [42, с. 57].

Введення цього тексту в сучасну шкільну програму української лінгвістики може значно підвищити рівень комунікативних навичок молодих учнів.

Однак вивчення типових дефектів висловлювань учнів дозволяє зробити висновок про те, що навчити студентів встановлювати структуру та семантичну систему зв'язку між текстовими компонентами далеко не достатньо.

Відсутність методичної розробки пояснюється відсутністю чітких пропозицій щодо розвитку словникового запасу, і ці пропозиції органічно пов'язані з розвитком мовлення учнів. Як результат, граматичної інформації молодих студентів недостатньо для вдосконалення мовних навичок [43, с.43].

Неповне дослідження мовної основи зв'язкового розвитку учнів початкових класів вплине лише на курси, навчальні посібники, навчальні посібники та посібник для вчителів. Існуючі в Україні програми та підручники забезпечують засоби спілкування молодших школярів. Однак з можливого різноманіття дібрано лише частина лексичних засобів. Крім того, мовні матеріали, надані для 3-4 класів, не повністю використовуються при реалізації основних цілей плану спілкування. Нам потрібно розширити діапазон засобів зв'язку з текстом, з якими знайомі учні, а це не тільки для збагачення словникового запасу, а й для впровадження деяких граматичних методів для дітей молодшого шкільного віку. Для підвищення ефективності вміння учнів початкових класів встановлювати цілісні висловлювання рекомендується орієнтуватися не лише на внутрішню функцію мовної частини, а й на внутрішню функцію мови. Їх синтаксична роль у реченні також залежить від здатності різних частин мови або навіть виконувати зовнішні функції, виступаючи засобом спілкування в тексті.

Отже, сьогодні питання оволодіння літературними нормами офіційної мови України є актуальним та важливим. Тому завдання вчителя - навчити дітей змістовному, граматично правильному та стилізованому способу висловлювати свої ідеї в усній та письмовій формі, чітко та переконливо підтверджувати свої погляди та розвивати основні навички мислення, розвивати власне розуміння життя та ставлення до нього. Основна мета мовної освіти в початковій школі - забезпечити всебічний розвиток учнів, розвинути їх мотивацію до вивчення мови, розвивати вміння слухати та говорити, вчити читання та письмо, а також розвивати практичні та комунікативні навички на основі наявної теорії мови, а найголовніше – уміння вчитися. У молодшому шкільному віці закладається фундамент для

мислення, говоріння та спілкування, розвиваються навички спілкування, пізнавальна діяльність та образне творче мислення. Початкова школа має сформувати в дітей інтерес до краси і мудрості живого слова, його значущості у житті людини. Мовленнєва компетенція є однією з основних основних характеристик особистості. Якісний розвиток просування з часом - важлива умова для учнів розвивати мовлення всебічно.

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Теоретичні та практичні основи формування комунікативно-мовленнєвих умінь в учнів початкової школи.

Комунікативно-мовленнєві вміння - це «...здатність мовця забезпечити правильне застосування словесних і невербальних засобів з метою ефективною взаємодії з учасниками акту спілкування» [37, с. 20]. На сьогодні існує перелік комунікативних умінь, якими мають оволодіти учні початкових класів: 1) вміння ставити запитання, висловлюючи певні емоції: подив, сумнів тощо; 2) вміння констатувати факт, виражаючи погодження, судження, наслідок; 3) вміння заперечувати, висловлюючи відмову, заперечення; 4) вміння спонукати до дії через запрошення, наказ [35; 37].

Важливо правильно зрозуміти зміст ключового слова комунікативні вміння». Є поняття «комунікативні вміння» – уміння створювати текст і «мовленнєві навички» – вимовні навички, навички слововживання, узгодження та керування слів.

Однак варто звернути увагу на основні комунікативні ознаки мовлення: правильність, чистота, точність, логічність, виразність, доречність, актуальність, доступність. Усе це сприяє формуванню та вихованню культури мовлення учнів початкових класів, оскільки їм не вистачає мовного досвіду, без позитивного впливу мовленнєвого середовища та вчителів їм важко оволодіти мовленнєвими навичками.

Ми вважаємо, що рівень розмовного мовлення молодших школярів та їхня мова та культура не відповідають сучасним вимогам. Однією з причин є те, що вчителі часто перебільшують роль формальних граматичних методів у навчанні мови та віддають перевагу певним методам навчання (тестування,

диктант, списування), не розглядаючи можливості використання методів та технічних систем для формування мовних та фонетичних здібностей. Ефективність О. Кучерука [39] щодо освітніх технологій значною мірою залежить від методів та виразів, які її складають. Вони повинні переважати у вирішенні проблем, аналізі та інноваціях. У формі роботи, яка сприяє розвитку навичок спілкування, ми орієнтуємось на: відтворення сутності прослуханого або прочитаного тексту за питаннями, щоб потім переказати його зміст; переказ прочитаного з використанням малюнків до тексту, що підказують послідовність змісту; створення зображень до опрацьованого тексту з подальшим переказуванням його; переказ за певним планом; розповіді учнів.

Шлях розвитку мовлення полягає в розумінні прочитаних чи почутих текстів і передбачає активізацію учнів різних видів мовленнєвої діяльності.

Одночасно в процесі спілкування формується особисте розуміння себе, власних дій та їх результатів. У підході, заснованому на здібностях, спілкування базується на певних моральних правилах, що визначають поведінку учнів при встановленні стосунків з однолітками. Саме в цій взаємодії учні усвідомлюють необхідність регулювання власної поведінки та формування здатності захищати власні інтереси та інтереси своїх друзів. Ми вважаємо, що таким методам навчання слід надавати пріоритет у курсі рідної мови, який передбачає особисту співпрацю та самоактуалізацію, оволодіння навичками спілкування та діяльності, а також виховання справжніх патріотів в Україні [38].

Ми надаємо великого значення практиці в процесі формування комунікативних навичок. Г. Демідчик [2] вважає, що з урахуванням психологічних та вікових особливостей молодших школярів прийняття, відтворення, виробництво та творчі вправи є ефективними. Варто використовувати мовні казки, ситуативні та ігрові прийоми, мовленнєві вправи та завдання. Розробка та вибір вправ повинні враховувати вимоги нової моделі навчання мовної освіти школярів: їхню мовно-комунікативну

компетентність та формування освіти як національної мовної особистості. На нашу думку, під час викладання методики викладання української мови на початковому рівні метою є розвиток комунікативної компетентності молодших школярів актуальною, на нашу думку, є запропонована авторами нових підручниками з української мови (М. Вашуленко, М. Захарійчук та ін.) текстоцентрична технологія навчання. Як показують наукові дослідження, використання певної технології для розвитку спілкування та мовлення молодших школярів має здійснюватися у певному порядку.

1. Аудіювання тексту. Прослуховування передбачає прослуховування та розуміння тексту. Належну увагу слід приділяти розвитку навичок аудіювання, читання та читання.

2. Бесіда за прочитаним. Діалог передбачає не лише відповіді на запитання, а й «занурення» в текст, його художній та символічний світ.

3. Словниково-орфоепічна робота. Розуміючи словникове значення слова, його вимова стає основою для розвитку усної мови, яка здійснюється з двох напрямів: вести діалог та будувати зв'язні висловлювання.

4. Орфографічна робота. Формування орфографічних навичок повинно здійснюватися систематично, оскільки це може сприяти розвитку писемної мови та культури. Важливим завданням для вчителів є навчити учнів користуватися довідниками, особливо словниками.

5. Творчі завдання у зв'язку з прочитаним. Завдання (залежно від теми цього уроку) включають: відповідати на запитання, відповідати на запитання з поважних причин, перекладати текст, писати словесні малюнки, додавати текст до власних думок, розширювати та згортати текст, налагоджувати змістові бесіди, редагувати тип письма.

Взаємозв'язок між вивченням мови та мовним розвитком означає формування в учнів мовленнєвих здібностей, їх творчих здібностей, вміння планувати майбутні висловлювання та вміння реалізовувати ідеї під час продуктивної мовленнєвої діяльності. На основі тексту було проведено

аналіз на кількох рівнях - лексична семантика, православ'я, правопис, граматики та пунктуація (в межах програми).

Ми вважаємо, що якщо молодші школярі поєднують інновації, такі як інтерактивна технологія та проектне навчання з традиційними методами та технологіями для розвитку комунікативних навичок учнів, то процес розвитку їхніх комунікативних навичок буде ефективним. Неодмінною функцією сучасної технології навчання є реалізація персоналізації через програмовану матеріальну систему. Крім того, в цьому курсі також діють загальні мовні таблиці та графіки.

Використання ігрових технологій може надати студентам важливі можливості для розвитку діалогу та розвитку монологів. За змістом змісту можна прочитати такий текст, як казки, сценічні драми, драматичні ігри тощо.

Отже, розвиток комунікативно-мовленнєвих умінь є дуже складним процесом. При моделюванні навчального процесу з уроку рідної мови слід використовувати різні методи викладання, форми діалогу та обміну мовою, ігрові ситуації. Це створить середовище для особистої взаємодії. Надалі ви можете продовжувати наполегливо працювати над інтерактивними методами навчання для розвитку навичок спілкування.

2.2. Вивчення сформованості комунікативної компетентності у дітей молодшого шкільного віку

З метою вивчення сформованості комунікативної компетентності у дітей 6-7 років, під час практики на початку навчального року, нами було проведено спостереження. Мета цього спостереження полягає у розробці методики, він використовується для визначення рівня навичок спілкування дітей, впливу сімей та навчальних закладів на розвиток навичок спілкування дітей у віці 6-7 років.

З цією метою передбачаються такі завдання:

визначити критерії і показники сформованості комунікативної компетентності у дітей 6-7 років; вивчити стан сформованості комунікативної компетентності у дітей 6-7 років;

Для практичного вивчення означених умов нами було розроблено методику, що складається з окремих дослідницьких процедур. Метод передбачає роботу з учнями початкової школи. Співпрацюючи з дітьми, ми рекомендуємо використовувати методи спостереження за спілкуванням учнівської діяльності та розробили багато прийомів, спрямованих на з'ясування сформованості мовних здібностей дітей. Як допоміжний метод, ми використали бесіду з дітьми, запитання якої спрямовувалися на з'ясування вміння дітей застосовувати в мовлення формули мовленнєвого етикету.

На початку експерименту (спостереження) ми визначили стандарти та показники здатності дітей до спілкування.

Серед них: вільне володіння українською мовою (правильна вимова звуків, узгодження слів в роді, числі, відмінку, розуміння лексичного змісту висловлюваного слова); правильне користування мовленнєвими та немовними виразами (правильно вживати слова та вирази, коригувати звук відповідно до ситуації, швидкості мовлення, використовувати міжнародні вирази: жести, міміка, пантоміми); розуміння та засвоєння формули мовленнєвого етикету (використання слів мовлення, привітання, прощання, похвала, вибачення, прохання, вдячність; ввічливо звертайтеся до

одержувача виступу; висловлюйте співчуття); орієнтування в ситуації спілкування (визначити ініціативу, легко спілкуватися з дорослими та однолітками та підтримувати діалог відповідно до ситуації, чіткості тем та інтересів).

Критерії мають прогностичний характер і можуть бути використані як основа для діагностики та корекції розвитку навичок спілкування дітей молодшого шкільного віку. З метою вивчення рівня навичок спілкування учнів ми зробили цілеспрямовані спостереження, коли діти спілкувались з однолітками та дорослими, а однолітки та дорослі фіксувались у спеціальних формах у певний час у системі.

Мета спостереження: вивчити сформованість комунікативної компетентності молодших школярів.

Об'єкт спостереження: діти молодшого шкільного віку.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Предмет спостереження: комунікативна діяльність дітей молодшого шкільного віку

Вид спостереження: не стандартизоване, зовнішнє, ситуативне, періодичне.

Форма фіксації результатів спостереження: протокол, бланк протоколу.

В зв'язку з пандемією коронавірусу в Україні, наше дослідження було проведено на поверхневому рівні.

Критеріями, що були розглянуті під час спостереження, були: вільне володіння українською мовою, доцільне використання фонетичних та нефонетичних виразів, знання та знання формул мовного етикету, напрям у контексті спілкування.

Оскільки комунікативна компетентність може формуватися на основі вже сформованих мовних здібностей (включаючи вимови, граматику та лексичні здібності), на цьому етапі ми використовували різні методи визначення рівня вимови, граматики та словникового запасу мовлення дітей.

Для визначення сформованості мовних здібностей ми визначили такі стандарти та показники: правильне мовлення: правильна вимова, чітка вимова, нормальна мова; багатство словникових запасів: використання різних частин мови, наявність слів уособлення предметів, людей, дій, якостей, характеристик, граматично сформоване мовлення: відзначає неправильну побудову речень та за допомогою ключових слів, може змінювати слова відповідно до граматичних категорій.

При вивченні рівня сформованості фонетики дитини, ми спиралися на методику Л. Лопатіної. [51, с. 110-113]

Мета: дослідження звуковимови у словах;

Матеріал: малюнки.

Методика проведення: експериментатор показує зображення і говорить назвати що на ньому зображено.

При цьому дослідженні оцінювався характер порушення звуковимови, вміння відтворювати слова із заданим звуком. Лексика мови також досліджувалася за допомогою обраних мовленнєвих завдань. Показники: наявність і активне використання слів у різних частинах мови. (див. ДОДАТОК А)

Питання бесіди спрямовані на вивчення вміння учнів використовувати формули словесного етикету в конкретних ситуаціях. Під час бесіди ми зосередилися на основних поняттях вираження мовного етикету (стиль, привітання, пробачення, вибачення, подяки, побажання, вимоги тощо), якими повинні володіти учні.

2.3. Психолого-педагогічні засади комунікативно мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку

Зміст і форма мовлення людини залежать від її віку, ситуації, досвіду, темпераменту, характеру, здібностей, інтересів, станів. Через мову учні засвоюють навчальний матеріал, спілкуються, впливають один на одного та впливають на себе в процесі самопізнання. Чим більше учнів навчаються вдосконалювати усне, писемне та інші види мовлення, поповнювати свій словниковий запас, тим краще їх пізнавальна здатність та культура.

Як відзначає Р. Немов, «зі вступом дитини до школи в число ведучих разом із спілкуванням і грою висувається учбова діяльність. У розвитку дітей молодшого шкільного віку цій діяльності належить особлива роль. Саме вона визначає характер інших видів діяльності: ігрову, трудову і спілкування розширюються сфери і зміст спілкування молодших школярів з навколишнім світом, особливо дорослими, які виступають в ролі вчителів, служать зразками для наслідування і основним джерелом різноманітних знань».[47, кн.2, с. 134]

«Вислови молодшого школяра, як правило безпосередні. Часто це повторювання, називання; переважає стисла, мимовільна, реактивна (діалогічна) мова», - висловлюється в своїй праці психолог Л. Зеньковський. [50, с. 87] Однак шкільний курс сприяє формуванню довільної, широко розповсюдженої мови, вчить планувати. У класі вчитель ставить перед учнями завдання навчитися давати повні та детальні відповіді на запитання, говорити за певним планом, не повторюватися, говорити правильно, зі складеними реченнями, співвідносити великий обсяг матеріалу. Розповідь, висновок та формулювання правил будуються як монолог. У ході навчальної діяльності студенти повинні оволодіти будь-якою довільною, активною, програмованою, комунікативною та монологічною мовою. [49, с. 146]

Литовський психолог Р. Жукаускене стверджує : «Діти у віці від 9 до 11 років в середньому вживають близько 5000 нових слів. Дитина шкільного

віку вживає слово точніше по його значенню, семантичні знання все краще систематизувалися і розташовуються в ієрархію. Дорослішаючи дитина все краще може пояснити значення слова. Наприклад: на початку дитина характеризує слово по його функціях або зовнішньому вигляді, пізніше характеризує абстрактніше, вживає синоніми, розділяє предмети по категоріях. Це означає, що діти старшого віку уміють абстрактно пояснювати значення слів, переходити від значення, заснованого на власних відчуттях і досвіді, до більш узагальненого, отриманого з інформації інших людей». [51, с. 252]

Кожне слово, яке дитина вивчає, здається їм важливим. Часто нове слово має спільний корінь із знайомим словом, тому дитині його легше запам'ятати. Допомогти молодшій дитині зрозуміти, що стосується одного слова, пов'язане з іншим, їх словниковий запас швидко збільшується, так радить психолог Є. Тіхеєва [36, с. 56]. «Розвиток мовлення у молодшого школяра виражається в тому, що у нього виробляється навичка читання, тобто достатньо швидке і правильне пізнавання букв і їх поєднань і перетворення побачених знаків у вимовні звуки, звукосполучення, тобто в слова. Усвідомленість читання виявляється в тому, що з'являються правильні інтонації, діти звертають увагу на знаки, пунктуації, що стоять в кінці: крапку, знаки запитання і оклику. Пізніше усвідомленість читання починає виявлятися у все тоншій інтонаційній його виразності», - відзначає А. Люблінська. [27, 296-297]

Мовлення у дітей раннього віку розвивається паралельно вдосконаленню мислення, особливо словесно-логічного, тому при психодіагностиці розвитку мислення впливає на мовлення і навпаки: при тестуванні рівня мовленнєвого розвитку дитини отримані показники відображають рівень розвитку мислення. Однак у молодшому шкільному віці мовлення все ж слід відрізнити та оцінювати окремо від мислення, і його діагностика може бути двоякою: лінгвістичною та психологічною. У першому випадку розрізняють та оцінюють мовленнєві особливості, що

відповідають його лінгвістичному аналізу, огогі, словниковій запасі, граматиці, стилістиці та фонетиці. У другому випадку дослідження в основному стосуються того, як дитина використовує мовлення для контролю своїх пізнавальних процесів, регулювання поведінки та спілкування із зовнішнім світом.

Таким чином, з усього вищесказаного можна зробити висновок, що мовлення дітей у молодому шкільному віці зазнає різних змін і всебічно розвивається під впливом навчального процесу. Розкриваються всі функції мовлення, а це означає, що дитина вчиться планувати, висловлювати свої думки через мовлення, прогнозувати можливу реакцію співрозмовника, контролювати свою мовленнєву діяльність. Молодші школярі активно вдосконалюють свої мовленнєві навички: їх словниковий запас розширюється, а їх граматична структура стає все складнішою. З початком навчання особливо важливо формувати навички учнів, особливо читання та письма - форми символічного спілкування, що відбуваються через увагу, сприйняття, пам'ять, асоціації з наявними знаннями та конкретним контекстом. Завдяки їм діти вступають у контакт із зовнішнім світом, впливають на їх внутрішній світ. Читання вимагає оволодіння фонетикою, набуття навичок розшифрування літер та письма - вдосконалення необхідних рухових навичок. Ці форми спілкування взаємопов'язані, тому що читання - це сприйняття змісту написаного тексту, а письмо - це передача змісту письмово.

2.4. Основні напрями роботи з розвитку мовлення в початковій школі

Основою кожного уроку повинні бути правильна вимова, чіткість і чіткість розмовної мови, збагачення словникового запасу, правильне та точне використання слова над словосполученням і послідовна вимова над літерою. Адже особистісні якості, набуті молодшим класом, у тому числі пов'язані з мовленням, не лише дають основу для майбутнього навчання, росту та розвитку молоді в майбутньому, але й значною мірою визначають практику, соціальну та професійну діяльність дорослих. Будь-який розвиток, включаючи мовлення, вимагає систематичного та цілеспрямованого управління. Практикуючі та методисти вважають, що вправи є важливим елементом процесу навчання та розвитку навичок.

Зважаючи на це, я вважаю, що доцільно запропонувати тип вправ на розвиток мовлення учнів, мета якого - поєднати якомога більше різних видів мовленнєвої діяльності у кожній вправі для сприяння розвитку мови учня. Цей комплекс вправ ґрунтується на принципі взаємодії різних видів мовленнєвої діяльності в процесі вивчення рідної мови.

Виділяють такі види роботи з метою формування мовних навичок, наприклад: слова, речення, ситуаційна робота, діалог та монографічна робота. Розберемося більш детально.

Робота над реченням

Мета роботи над словом - розширити лексичні ресурси учнів, навчитися розуміти нюанси слова, як його правильно та впевнено використовувати.

Робота над вивченням лексики спрямована на: збагачення словникового запасу учнів, тобто на вивчення нових слів, яких вони раніше не знали, або нових значень відомих слів; уточнення словникового запасу, тобто введення окремих слів у контекст, порівняння слів, близьких або протилежних за значенням, засвоєння змістовно-емоційно забарвлених слів;

активізацію словникового запасу, тобто перенесення якомога більше слів із пасивного словника (учень знає значення слів, але рідко або взагалі не використовує їх) в активний; усунення нелітературних слів: діалектизмів, жаргонів, просторових слів і слів, скорочених за значенням.

Джерелом словникового запасу учнів є середовище, в якому вони проживають: мова батьків, вчителів, товаришів, мова художніх творів, фільмів, радіо- і телевізійних програм тощо. Однак добре відомо, що з щоденних виступів друзів, товаришів та дорослих учнів вони іноді вивчають діалектику, жаргон та розмовну мову. Навіть мовою романів, телебачення і радіо студенти іноді можуть вивчити слова, не придатні для життя дітей. Тому цілеспрямована робота вчителів повинна бути позитивним та надійним джерелом збагачення словникового запасу учнів. У бібліотеці є романи, підручники та спеціально розроблені словникові вправи.

Робота над реченням проводиться порівняно зі словами. Першокласники дізнаються, що речення складаються зі слів, які можуть містити одне або кілька слів. За допомогою спеціальних вправ для учнів виникає думка, що речення виражає готову думку, що воно характеризується не лише смисловою, а й інтонаційною завершеністю.

Важливим завданням є навчити учнів будувати речення, зв'язуючи слова граматично та значуще, та розміщуючи їх таким чином, щоб речення звучали так само природно, як жива мова. Наприклад, речення, написане учнем «На галявині розквітли квіти наевсні», вимагає виправлення порядку слів. Учні змінюють порядок слів у реченні відповідно до запиту вчителя. Під час діалогу відповідь дитини на запитання, як правило, відповідає викладачем через звичайне речення. Відповіді учнів на звичайні речення вчать їх детально формувати свої погляди, розмірковувати над ними та будувати зв'язні висловлювання. Однак у процесі цікавого та яскравого емоційного спілкування на теми, пов'язані з дітьми, не потрібно просити дітей надати так звані повні відповіді. Відповідаючи повними звичайними

реченнями в такому діалозі, це знизить її настрій, безпосередність і спричинить певні позначення на самовираженні дитини.

Аналітико-синтетична робота полягає у тому, що речення використовується для аналізу та узагальнення твору з двох напрямків: складання речень за малюнком, підбору речень, що відповідають заданій схематичній схемі, і навпаки - за складом учня або планом побудови речення, поданим учителем. Предметом побудови та аналізу речень (за їх змістом, інтонацією та лексичним складом) повинні бути речення, різні за висловленням - розповідні, питальні та спонукальні (без використання термінів). Важливо, щоб учні навчалися на уроках не лише відповідати на поставлені вчителем запитання, але й задавати їх самостійно - у тексті, у змісті ілюстрації окремих речень, у процесі навчального процесу.

Поступово в мовлення дітей вводяться більш складні синтаксичні конструкції - прості речення, ускладнені однорідними членами, головними і другорядними, складними і складними реченнями. Поява цієї структури викликані результатом мовленнєвої ситуації, викликані потребою вчителя відповідати на складні чи складні речення та необхідністю встановити простий аргумент ("На цій картині зображена весна тому що ..."). Робота над реченням є основою для навчання учнів, як будувати зв'язні висловлювання, які в період засвоєння грамоти ґрунтуються насамперед на прочитаному тексті (переказування), спостереження в навколишньому середовищі, включаючи екскурсії, зміст картин, ілюстрацій, заснованих на враженнях від телешоу, творчої уяви тощо.

Ситуації, монологи, діалоги

Діалог - це основна форма мовлення, оскільки використовується для повсякденного та громадського спілкування (у будинках, школах, бібліотеках, магазинах, на вулицях тощо). Тому в першому класі діалог повинен займати відповідне місце.

Культурне діалогічне мовлення є невід'ємним елементом комунікативних компетенцій молодших школярів, не лише збагачуючи

словниковий запас учнів формами мовного етикету, синонімів, антонімів, образних слів тощо, а й набуває здатності змінювати інтонацію залежно від мовленнєвих ситуацій. Діалогічне мовлення формується під час розмови між двома партнерами, тому напрямок діалогу не планується заздалегідь. Кожен партнер розмови висловлює ставлення до теми розмови чи позиції іншої сторони за допомогою мови та додаткових засобів мовної комунікації (вираз обличчя, інтонація, голос, жести тощо). Таким чином, формування комунікативної компетентності в 1-му класі повинно включати оволодіння позамовними засобами спілкування у єдності з мовою.

Учні 1 класу вже мають розмовні навички на побутовому рівні. Наше завдання: покращити нашу здатність правильно відповідати на запитання, ставити запитання іншим, вести розмови; збагачувати мовлення дітей через словесний етикет (ввічливість, українська форма звернення); навчити дотримуватися правил спілкування (не перебивати співрозмовника, слухати його з цікавістю та доброзичливістю до нього, ввічливо відмовлятися чи не висловлювати інакомислення зі співрозмовником); дотримуватись норм літературної мови, вести діалог щодо ситуації в сім'ї.

У процесі формування діалогу дуже цінним є діалог такого змісту: З якими людьми ви віддаєте перевагу спілкуватися з усміхненими, доброзичливими, ввічливими чи розлюченими, грубими? Спробуйте зробити себе комфортним для свого співрозмовника. Які слова можна використати для вираження виховання, ввічливості та доброго ставлення до інших?

У такій розмові учням слід ввести такі слова: привітання (добрий ранок, добрий день, добрий вечір, привіт, привіт); ; Дякую (дякую, дуже дякую); вимоги (будь ласка, будьте ласкаві). Розмовне викладання мови починається із зразків літературних творів з першого класу. Для цього ми використовуємо казки, оповідання, поезію, а діалог між персонажами набуває форми діалогу. Учням завдання вести бесіди. Щоб забезпечити мотивацію до цієї діяльності, дітей запрошують грати в театрі, щоб відчувати себе актором.

Перш ніж почати будівництва діалогів проводиться підготовча робота за такими послідовними етапами:

- 1) ознайомлення учнів з темою діалогу
- 2) визначення мовленнєвої ситуації (де, коли відбувається подія, про що йдеться);
- 3) з'ясування психофізіологічного стану дійових осіб (схвильовані, сердиті, веселі);
- 4) визначення способів спілкування персонажів (словесні, невербальні - жести, міміка, фізичні дії (штовхання, тягнення тощо);
- 5) поділ ролей.

У процесі відтворення або побудови діалогів уміння: регулювати голос, швидкість мовлення, говорити чітко і правильно, слухати співрозмовника, використовувати етикетну етикетну форму. Окрім відтворення діалогів, триває робота над діалогом, заснованим на ситуаційних малюнках або серії малюнків. Вагома роль належить підготовчій роботі, яка в собі має розгляд зображень, з'ясування психологічного стану персонажів (доброзичливі, сердиті, розгублені, здивовані, привітні тощо), складання питань, які можуть виникнути для кожного персонажа, формулювання можливих відповідей на ці питання, підбір відповідних етикетних формул спілкування. Лише після підготовчої роботи ситуація, зображена на кресленні або серії малюнків, підробляється. Щоб заохотити їх виконати це завдання найкращим чином, можна влаштувати змагання - яка група «акторів» зможе найкраще розіграти сценку. Прослухавши мовлення дітей, не забудьте проаналізувати їх підказки, зверніть увагу на їх позитиви та терпять помилки та недоліки.

Слід зазначити, що завдання розробки голосових діалогів учителі часто нехтують, головним чином, тому, що вони не знайомі з відповідними методами та прийомами, оскільки тексти з діалогами можуть бути використані в якості пояснювальних матеріалів для підтримки учнів для побудови власних висловлювань. Якщо на початковому етапі учні можуть

грати та грати із представленим діалогом (граючий сценарій: один запитує один, інший відповідь та навпаки; рольовий діалог дитини тощо), то майбутня робота повинна поступово ускладнюватися : запропонуйте тексти - діалоги, які не мають окремих порад (скажіть останню пораду від свого імені; придумайте відповіді ...), надішліть завдання на побудову діалогів за змістом тексту (запитайте один одного про те, що ви дізналися про святого Миколая та відповідь) тощо. Одночасно з розвитком діалогічного мовлення ми починаємо розвивати вміння будувати невелику словесну монологічну комунікацію. Одним із видів роботи є візуалізація тексту. Почну з детальних відповідей на запитання щодо змісту тексту, який я слухаю. Важливо задати учням питання, на які можна відповісти не одним, а кількома реченнями. У процесі такої роботи вчитель розвиває вміння не лише правильно будувати речення, а й поєднувати їх за допомогою міжфазного спілкування (займенників, сполучників, синонімів тощо). Наступним кроком є вдосконалення можливості перекладати абзац тексту та весь невеликий текст. Для мотиваційних цілей рекомендується не просто дозволяти учням переглядати прочитані чи почуті тексти, а задавати деякі питання, наприклад, текстовий зміст, який вимагає конкретного сюжету або повного тексту. Наприклад:

- 1) Хто пригадає, як розважалися діти на майданчику?
- 2) Чи запам'ятали ви, що за чим робила мама, коли варила борщ?
- 3) Розкажіть, як діти допомогли покаліченій пташці?
- 4) Чи не забули ви, яку роботу виконували в поході хлопчики, а яку дівчатка.
- 5) Опишіть, як змінився ліс восени.

Монолог - це цілісне вираження думок, знань та інформації людини у формі розповідей, промов, доповідей та промов. Він не має контакту зі слухачем. Якщо ви продовжуєте вносити корективи в діалог, вдосконалювати (якщо незрозуміло), розширювати деталі або іншим чином опускати певні факти, то такої можливості у випадку монологу немає. Ви можете розпочати

своє перше ознайомлення з монологом, виконавши наступні кроки: «У кожного є свої мрії. Що думає ваша мати?» Використовуйте малюнки, щоб висловити свої думки.

Методичні поради:

1. Учні зображують своїх мам, про яких йшлося вище
2. Кожна дитина називає свою роботу
3. Виставка робіт
4. На завершення – вірші про маму (читання напам'ять)

Основними видами роботи над розробкою монологічного дискурсу є переклад та письмове написання. Однак практичний досвід далі показує, що для прямого спілкування студентам необхідно надати усні та письмові висловлювання: оголошення, привітання, запрошення тощо. Така робота повинна самостійно надавати або посилатися на різні допоміжні матеріали: плани, фрази, ключові слова, початок чи кінець запропонованого дискурсу, малюнки, серії малюнків, картини тощо.

Для дітей та дорослих написання творів є важким процесом, адже вони не тільки повинні висловити свої ідеї та знайти спосіб їх висловити, але й мати свій мовленнєвий досвід, виконуючи цю роботу, яка є творчим натхненням.

Формування текстових творчих навичок молодших школярів може здійснюватися методом художнього сприйняття. Здатність виконувати таку творчу діяльність, як пояснення, розповідь, міркування, опис відображає готовність учнів початкових класів до інтелектуальної діяльності, і насамперед до процесу мислення, який на вищому етапі є монологічним чи діалогічним вираженням на рівні внутрішнього мовлення.

Працюючи з художніми творами учень виконує «нехудожній» спосіб роботи з художнім текстом, а саме: складає план, виділяє головну думку, переказує.

Для створення тексту (в усній чи письмовій формі) необхідно мати певні комунікативні навички: відкрити тему, підпорядкувати речення

основній ідеї, вибрати та впорядкувати матеріал, побудувати вираз у якійсь складній формі для вдосконалення створеного. Літературна творчість та усна народна творчість, включаючи прислів'я, приказки, фразеології, загадки, малюнок, є важливими джерелами для розвитку мовленнєвої виразності молодших школярів. Спочатку учні розуміють це слово лише в основному, прямому значенні, але з віком вони починають розуміти смислові нюанси слова, дізнаються його неоднозначність, вчать розуміти переносну суть художнього мовлення, переносне значення фразеологізмів, загадок, прислів'їв.

Мовлення учнів початкових класів унікальне, природне та індивідуальне. Тому розвиток такої функції, як візуалізація, слід починати якомога раніше. Бажано робити вправи для гармонійного розвитку навичок спілкування та говоріння. (див ДОДАТОК Б)

Представлені вправи та завдання передбачають формування та розвиток комунікативних компетенцій особистості, спрямованих на реалізацію індивідуальних здібностей учня та організацію шкільного діалогу між учнями, між учнем та вчителем, між учнем та книгою. У навчальній діяльності переважають пошук, розвиток та стимулювання навчання. Окрім вдосконалення навичок спілкування, дитина розвиває навички навчання, розвиває пізнавальний інтерес та бажання творити, що особливо важливо в сучасній українській школі.

Формування мовленнєвих образів на матеріалі фразеологізмів, загадок, прислів'їв, які уточнюють уявлення учнів про різноманітність жанрів та образності мовлення та поглиблюють художнє сприйняття літературних творів, також слід здійснювати в єдності з розвитком інших якостей цілісного вираження (структурна конструкція та образна лексика відповідно до образного жанру); з увагою та розумінням доцільності використання засобів художньої виразності у казці, повісті, байці. Фразеологізми займають специфічне місце серед виразних засобів мови, використання яких надає йому виняткової ясності, легкості, точності та уяви.

Отже, проблема формування мовленнєвих образів у творчому текстовому творі молодших школярів охоплює всі сфери роботи над словами, фразами, реченнями. Вона багатовимірна і завжди актуальна. Розглядаючи основні теоретичні правила, перед вчителем стоять такі важливі завдання:

1. Закласти основу для осмислення учнями поняття ідеологічної сутності: мова та реальність; мова та мислення; мова та мовлення.
2. Допомогти учням осмислити власну мовленнєву практику.
3. Розвивати інтерес до незнайомих слів уміння знайти їх у тексті, пояснити значення та вміння вживати слова.
4. Показати особливості усного мовлення та його специфічні компоненти: інтонація, логічні наголоси, паузи, плавність, міру гучності, темп і тембр мовлення.
5. Удосконалювати граматичний лад мовлення.
6. Розвивати точність, доцільність та естетичність мовлення; формувати уміння розпізнавати його форми - усну і писемну, знаходити помилки, виправляти їх та аналізувати.
7. Дати уявлення про текст і його структурні ознаки.
8. Виховувати почуття мовленнєвого етикету.

Проблема навичок спілкування є одним із найважливіших питань у системі початкової освіти. Удосконалення практичних знань учнів з рідної мови та вміння правильно встановлювати власні розмовні та письмові мови - основні завдання, з якими стикається школа. Метою викладання української мови в початкових класах є удосконалення мовленнєвих та комунікативних умінь учнів на основі засвоєння елементарного курсу граматики та практичного використання набутих знань в усному та писемному мовленні.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу з теми «Психолого-педагогічні умови комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку, ми дійшли таких висновків:

Комунікативно-мовленнєвий розвиток є передумовою розвитку особистості дитини, можливості засвоювати окультурені людські дії у ході активної взаємодії з дорослими та однолітками. Комунікативно-мовленнєвий розвиток допомагає розширити кругозір дитини, оволодіти суспільним досвідом, впливає на розвиток емоційно-вольової сфери, становлення провідних видів діяльності. Комунікативно-мовленнєвий розвиток включає в себе комунікативно-мовленнєві вміння та комунікативну компетентність.

Комунікативно-мовленнєві вміння - визначаються як здатність оратора забезпечити правильне використання словесних та невербальних засобів комунікації з метою ефективної взаємодії з учасниками спілкування. Взагалі, здатність до усного спілкування базується на основних комунікативних характеристиках мовлення: правильності, чистоти, точності, логічності, виразності, образності, доступності, ефективності та доцільності. Ці характеристики мовлення розглядаються як мовні інтерпретації спілкування та мовленнєвих навичок, які ґрунтуються на змісті, складі та функції мовлення.

Комунікативно-діяльнісний підхід до змісту та процесу вивчення мови, що визначає можливість оволодіння різними аспектами мови молодшими школярами, реалізується у мовленні кожної людини на мовному, психологічному, педагогічному рівнях.

Комунікативна компетентність – це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з оточуючими людьми, певна сукупність знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективне спілкування, передбачають вміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти й бути зрозумілим для партнера у процесі спілкування. Вона формується в умовах

безпосередньої взаємодії, оскільки є результатом досвіду спілкування між людьми.

Основними критеріями комунікативно-мовленнєвого розвитку є:

1. Культура мовлення – це вміння правильно говорити, добирати мовновиражальні засоби відповідно до мети та ситуації спілкування, це система вимог щодо вживання мови в мовленнєвій діяльності. Культура мовлення виявляється в таких його характеристиках: правильність, нормативність, адекватність, логічність, різноманітність.
2. Правильність мовлення – відповідність ustalеним у літературній мові законам, правилам та нормам. Нормативність – дотримання правил усного й писемного мовлення: лексичних (значення слів, семантичні відтінки слів, сполучуваність слів), граматичних (рід, число, відмінок), орфоепічних (правильна вимова).
3. Логічність мовлення – це поєднання мислення, мови і мовлення, це ступінь поєднання слів у реченні за законами розумової (мислительної) діяльності. Це відповідність смислових зв'язків і відношень одиниць мови у мовленні зв'язкам і відношенням предметів і явищ у реальній дійсності.
4. Психологічні досягнення мовленнєвої сфери, що виявляються у поведінці, свідомості та самосвідомості, ціннісних орієнтаціях, пов'язаних з людиною. Можна сказати, що психологічна характеристика комунікативно мовленнєвого розвитку, відбиваючи емоційні, когнітивні, лінгвістичні, волюві вияви, демонструє психологічні досягнення особистості на різних рівнях (поведінка, свідомість, особистість).
5. Чистота мовлення – це відсутність у ньому нелітературних елементів (відсутність слів паразитів, лайливих ноток, відповідність інтонації змістові та експресії висловлювання).

6. Доречність мовлення поєднує в собі точність, логічність, виразність, чистоту, відповідає ситуації спілкування, організовує мовлення відповідно до мети висловлювання.

Низький рівень комунікативно- мовленнєвого розвитку дитини молодшого шкільного віку характеризується тим, що вона недостатньо добре сприймає мовленнєвий матеріал на слух, погано переключається з одного складу на інший, підбір граматичної категорії за аналогією здійснює не завжди, складає речення за аналогією і за допомогою дорослого, не виправляє помилки у реченнях, не до кінця розуміє словосполучення, дії, ознаки; неправильно визначає категорії, семантичне орієнтування порушене, відповідь на запитання, навіть після уточнення, залишається недостатньо правильною.

Для того, щоб комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей був на високому рівні, ми повинні створити психолого-педагогічні умови для успішного розвитку мовлення.

Серед таких умов, ми виділили основні, а саме:

1. Достатній рівень мовленнєвого розвитку дитини, який в більшій степені розвивається саме на уроках рідної мови.
2. Відповідні методи та прийоми навчання дітей мови та мовлення
3. Грамотне, чітке, виразне мовлення вчителя
4. Розвиток мовлення на всіх шкільних предметах та в позаурочний час та зв'язок між матеріалом, що подається для кращого засвоєння дітьми.

Процес навчання мови в початковій школі передбачає посилення розвитку навичок спілкування в основних мовленнєвих заходах (аудіювання, говоріння, читання, письмо). Комунікативна спрямованість на вивчення української мови визначається основною функцією мовлення, яка спрямована на формування соціально позитивної особистості. З цією метою дослідники визначили перелік комунікативних та мовленнєвих навичок, якими повинні оволодіти молодші школярі: вміння задавати питання, висловлювати здивування, сумніватися, пояснювати, здогадуватися,

прогнозувати; вміння давати згоду, погоджуватись, підтверджувати, оцінювати, послідовність, посилення, обіцянку; здатність заперечувати, висловлювати відмову, заперечувати, нерозуміння; здатність спонукати діяти, висловлювати прохання, запрошення, замовлення, пропозиції, побажання.

Комунікативно-мовленнєвий аспект мовлення має велике значення у процесі навчання учнів і полягає у формуванні різних видів комунікативних компетентностей, що сприяють розвитку міжособистісного спілкування. Відповідна комунікаційна промова відбувається за наявності таких особливостей, як точність, виразність та образ. Рівень навичок спілкування залежить від багатства словникового запасу молодшого школяра та вміння використовувати різноманітні граматичні засоби мовлення при побудові власної вимови.

Керуючись принципами особистісно орієнтованого навчання, необхідно забезпечити учням емоційне самопочуття на уроці, що сприяє успішному виконанню завдань формування навичок спілкування та культури мовлення молодших школярів. У той же час доведено, що ефективним способом розвитку навичок спілкування є вправи, під час яких учні засвоюють основну елементарну комунікаційну інформацію про текст, збагачують свій словниковий запас, розвивають навички спілкування та говоріння загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемчук І.В. Особливості психолого-педагогічної корекції усного зв'язного мовлення дітей // Науковий часопис: Психол. науки. - К.: НПУ імені М.П.Драгоманова. - 2004. - Серія 12. - Вип.2 (26). - С.165-170.
2. Бадер В.І. Удосконалення мовленнєвого розвитку молодших школярів //Педагогіка і психологія. — 1998, №4. – С.15-19.
3. Богоявленский Д.Н. Психология усвоения орфографии. – М.: Просве-щение, 1966. – 308 с.
4. Бурова Р.О. Уроки читання і види мовної діяльності // Розкажіть онуку. – 1999. – №10. – С. 8-11.
5. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Ф.С. Бацевич. - К.: Академія, 2004. - 344 с.
6. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С. Бацевич [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com>
7. Белякова Л. И. Сравнительное психолого-педагогическое исследование дошкольников с общим недоразвитием речи и нормально развитой речью: Теория и практика коррекционного обучения дошкольников с речевыми нарушениями/Л.И. Белякова, Ю.Ф. Гаркуша, О.Н. Усанова// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наук. праць / відп. ред. В.М. Синьов]. – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. №27. – С. 113 117.
8. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і практика / А.Богуш. - Запоріжжя: Просвіта, 2000. - 216 с.
9. Бодалев А.А. Психология общения / А.А. Бодалев. - М.: Изд-во «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. - 256 с.
10. Выготский Л.С. Мышление и речь./Л.С. Виготський // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та

психологія: [зб. наук. праць / відп. ред. В.М. Синьов]. – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. №27. – С. 113 117.

11. Гойман О.Я. Основы речевой коммуникации: Учебник для вузов / Под ред. проф. О.Я. Гоймана / О.Я. Гойман, Т.М. Наденина. - М.: ИНФРА. - М., 1997. - 272 с.

12. Грибова О.Е. К проблеме анализа коммуникации у детей с речевой патологией / О.Е. Грибова //Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наук. праць / відп. ред. В.М. Синьов]. – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. №27. – С. 113 117.

13. Гриншпун Б.М., Селиверстов В.И. Развитие коммуникативных умений дошкольников в процессе логопедической работы над связной речью/ Б.М. Гриншпун // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наук. праць / відп. ред. В.М. Синьов]. – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. №27. – С. 113 117.

14. Державний стандарт початкової загальної освіти. — К.: «Освіта», 2011.

15. Демидчик Г. Розвиток комунікативно-мовленнєвих умінь молодших школярів засобами службових частин мови: автореф. дис. на здобуття ступеня канд.. пед.наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання» / Г. Демидчик.м - К., 2001.- 26с.

16. Дорошенко С.І. Основи культури і техніки усного мовлення. – Харків: ОВС, 2002. – 144 с

17. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации./ Н.И. Жинкин// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наук. праць / відп. ред. В.М. Синьов]. – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. №27. – С. 113 117.

18. Коваль Г., Деркач Н., Наумчук М. Методика викладання української мови / Г.Коваль, Н.Деркач, М.Наумчук – Тернопіль: Астон, 2014.– 287 с.
19. Каган М.С. Человеческая деятельность (Опыт системного анализа) / М.С. Каган. - М.: Политиздат, 1974. - 328 с.
20. Ковылова Е.К. Психокоррекционная технология коммуникативного развития детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи/ Е.К. Ковилова// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наук. праць / відп. ред. В.М. Синьов]. – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. №27. – С. 113 117.
21. Кузьмина Н.В. Особенности коммуникативной деятельности педагога / Н.В. Кузьмина // Общение как предмет теоретических и прикладных исследований. - Л., 1973. - С. 218.
22. Лопатіна Г. О. Методичні основи системи спілкування за допомогою обміну картками / Г. О. Лопатіна // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. - 2014. - Вип. 27. - С. 110-113
23. Леонтьев А.А. Психология общения/А.А. Леонтьев// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наук. праць / відп. ред. В.М. Синьов]. – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. №27. – С. 113 117.
24. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения/М.И. Лисіна// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наук. праць / відп. ред. В.М. Синьов]. – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. №27. – С. 113 117.
25. Методика навчання української мови у початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М. С. Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 364 с.

26. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах / Кол. авторів під керів. С.Ю. Ніколаєвої. - К., 1999.
27. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М.І. Пентилюк. - К., 2000. - С. 244.
28. Мухина, В.С. Детская психология/В.С. Мухіна// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наук. праць / відп. ред. В.М. Синьов]. – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. №27. – С. 113 117.
29. Навчальні програми середньої загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. - К.: «Освіта», 2013. – 392 с.
30. О. Кучерук. Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Історичні науки. - 2007. - Вип. 9. - С. 237-251
31. Олійник І.М. Розвиток зв'язного мовлення молодших школярів. – Рівне, 1999. – 273с.
32. Петрик О.В. Розвиток і удосконалення мовленнєвої діяльності молодших школярів. – Запоріжжя: «Дике Поле», 2003. – 320 с.
33. Павлова О.С. Нарушение коммуникативного акта у детей с общим недоразвитием речи/О.С.Павлова // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наук. праць / відп. ред. В.М. Синьов]. – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. №27. – С. 113 117.
34. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / Тамара Піроженко. - Тернопіль: Мандрівець, 2010. - 152.
35. Рубинштейн С. Л. К вопросу о языке, речи и мышлении/ С.Л. Рубінштейн// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наук. праць / відп. ред. В.М. Синьов]. – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. №27. – С. 113 117.
36. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям //Вибрані твори в 5-ти т., Т.3. — К., «Радянська школа», 1977. – 670 с.

37. Сидор Е. Вправи для розвитку в учнів загальнонавчальних, комунікативних, творчих умінь Е. Сидор Початкова школа.- 2001.- 6.-С.19-23
38. Симоненко Т. Виховувати мовну культуру з дитинства //Початкова школа. — 2000. — №8. — С.15-22.
39. Слинько О.А. К изучению проблемы межличностных отношений дошкольников с нарушениями речи/О.А. Слинько// Научный журнал НПУ имени М.П. Драгоманова. Серия 19. Коррекционная педагогика та психология: [зб. наук. праць / відп. ред. В.М. Синьов]. — Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. №27. — С. 113 117.
40. Словник-довідник з української лінгводидактики: Навч. посібник / За ред. М.Пентиліук. - К.: Ленвіт, 2003. - 149 с., с. 64-65.
41. Словopedia 2007. [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/37/53402/251460.html>
42. Смирнова Е.О. Особенности общения с дошкольниками: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений/ Е.О. Смирнова// Научный журнал НПУ имени М.П. Драгоманова. Серия 19. Коррекционная педагогика та психология: [зб. наук. праць / відп. ред. В.М. Синьов]. — Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. №27. — С. 113 117.
43. Смольникова Г.В. Психологические особенности спілкування дітей в різновікових групах дошкільного навчального закладу : автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Г.В. Смольникова// Научный журнал НПУ имени М.П. Драгоманова. Серия 19. Коррекционная педагогика та психология: [зб. наук. праць / відп. ред. В.М. Синьов]. — Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. №27. — С. 113 117.
44. Соловьева Л. Г. Особенности коммуникативной деятельности детей с общим недоразвитием речи/ Л.Г. Соловьева// Научный журнал НПУ имени М.П. Драгоманова. Серия 19. Коррекционная педагогика та психология: [зб. наук. праць / відп. ред. В.М. Синьов]. — Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. №27. — С. 113 117.

45. Струганець Л.В. Культура мови. Словник термінів / Л.В. Струганець. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2000. – С. 328.
46. Телечук В.П., Лесіна О.В. Сходінками творчості. Методика ТРВЗ в початковій школі.— Харків, ВГ "Основа", 2007. – 347с.
47. Термінологічний словник - Комунікативні процеси у навчанні: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни КПН / Н.Ю. Бутенко, В.М. Приходько, Н.І. Федоренко [Електрон. ресурс]. - Режим доступу: <http://lection.com.ua/gmdis/kpnnmpsvd/terminologich-niy-slovník-komunikativni-protsesi-u-navchanni-navchalno-metodichniy-posibnik-dlya-samostiynogo-vivchennya-dist-siplini>
48. Фролова В. Стимулювання креативності учнів засобами інтерактивних технологій / В.Фролова // Початкове навчання та виховання .- № 31–32.– 2014.– С.9–18.
49. Федосеева Е.Г. Формирование коммуникативных умений у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи/Е.Г. Федосієва// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наук. праць / відп. ред. В.М. Синьов]. – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. №27. – С. 113 117.
50. Филиппова Ю.В. Общение. Дети от рождения до 5 лет /Ю.В. Філіпова// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наук. праць / відп. ред. В.М. Синьов]. – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. №27. – С. 113 117.
51. Черенкова О.А. Формирование коммуникативных умений детей 4-5 лет в игровой деятельности/О.А. Черенкова// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наук. праць / відп. ред. В.М. Синьов]. – Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. №27. – С. 113 117.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

«Методика Л. Лопатіної з картками»

Завдання «Підбери і назви казкові речі»

Мета: перевірити вміння дітей добирати до запропонованих слів іменники, прикметники, дієслова.

Матеріал: картки з зображенням предметів (лялька, м'яч, сукня, торт, гаманець, книжка, олівець, портфель)

Процедура виконання: експериментатор дає кожній дитині коробочку з картками, на яких зображено речі, що належать героям казок. Після того задає запитання: «Що можна приміряти? прасувати? кидати? їсти? читати? Що можна зшити?», «Чим можна грати, малювати?». Діти повинні дати відповідь та підібрати картки з зображенням предметів. За кожну правильну відповідь вони одержують фішку. Після цього школярі до названого предмета добирають визначення (відповідають на запитання «який?»): «Який м'яч, торт, лялька, сукня і т.д.». Діти отримують фішку за кожну правильну відповідь.

Далі експериментатор називає предмет окремо кожній дитині.

Діти повинні перетілитися в ці предмети та пантомімою зобразити, що робить цей предмет або рухами пояснити для чого він потрібен, інші діти за правильну відповідь отримують фішку. Наприкінці експериментатор підраховує скільки фішок одержала кожна дитина. [37, с.110-113]

З метою вивчення використання формул мовленнєвого етикету у комунікативній діяльності, нами була проведена бесіда з дітьми.

Мета: з'ясувати вміння дітей використовувати формули мовленнєвого етикету під час мовленнєвої взаємодії з іншими учасниками процесу мовленнєвої діяльності.

1. Які ввічливі слова ви знаєте?

2. А які ввічливі слова ви чули коли спілкувалися з батьками та з вихователями?

3. Що ти скажеш, зустрівши на вулиці дорослого?

4. Що ти скажеш, якщо маєш комусь подякувати?

5. Які слова вживаєш, коли хочеш когось про щось попросити?

6. Які слова кажуть ввічливі люди, прощаючись? [37, с.110-113]

ДОДАТОК Б

Види вправ з розвитку комунікативно-мовленнєвих навичок

Комплекс вправ з розвитку мовлення ґрунтується на принципі взаємодії різних видів мовленнєвої діяльності у процесі навчання рідної мови. Розглянемо деякі з них.

Гра «Тайна слова» доречна на уроках читання. В ній використовуємо слова з незрозумілим для дітей змістом.

Завдання:

- дайте точне пояснення значення цього слова, як завдання для кросворда;

- зашифруйте слово, переставляючи склади.

Якщо діти не можуть точно пояснити значення слова, звертаємося до тлумачного словника.

Мовний матеріал для гри: абзац, акварель, багатир, блискавка, вітрило, гімн, горище, завірюха, окріп, орнамент, плесо тощо.

Пошукова гра-розвідка «Чим відрізняються?» упорядковує знання дітей про слова з різними коренями та їх використання.

На дошці записуємо пари слів типу білка – булка, мак - рак, липа – лапа тощо. Час експозиції однієї пари слів 3-5 секунд.

Завдання: прочитай і запам'ятай ці два слова; скажи, чим відрізняється написання цих слів, чим відрізняється їхнє значення; запиши слово, що називає ... (вчитель дає значення одного зі слів цієї пари).

Для роботи використовують слова типу: ліс – лис, білка – булка, лук – люк, бік – бик тощо.

Гра-естафета «Хто більше» розширює знання учнів про слова-синоніми. Діти поділені на команди. Вчитель називає слова. Починається колективна робота в команді: добрати один синонім. Наступний синонім до того самого слова називає друга команда, потім третя і т.д. Перемагає та команда, яка називає останній синонім до даного слова. Якщо більше ніж один-два синоніми діти дібрати не можуть, звертаємось до словника.

Наприклад: багато – чимало, багацько, незліченно, незчисленно, купа, тьма, безліч тощо.

Основою згаданого вище діалогу між учнями на уроці є робота в парах.

Гра «Протилежне» - результативна робота в парах для поглиблення знань антонімічних пар. Учні у парі отримують картку зі словом і завдання: доберіть антонім до цього слова; напишіть антонімічну пару, якщо складно – зверніться до словника.

Мовний матеріал для гри: бадьорість – втома, гідний – недостойний, ввічливо – нечемно, делікатний – грубий.

Гра «Я почну – закінчи» є формою діалогу між учнем і вчителем. Вона навчає слухати і розуміти співбесідника, свідомо використовувати складні конструкції, міркувати. Очевидно із задоволенням діти виконують завдання на закінченням речення типу:

А це тюльпан, як ...

А це тюльпан, якому ...

А це тюльпан, який ... тощо.

Це пес без хвоста, якому ...

Це пес без хвоста, який ...

Це пес без хвоста, яким ...

Це пес без хвоста, про якого ... тощо.

Гра «Моє запитання – твоя відповідь».

Вона розвиває вміння точно висловлюватися, змістовно аналізувати речення, а тому – краще розуміти текст. Учень має відповісти швидко – хто це?

Наприклад:

Рідна, лагідна, найдорожча – хто?

Пухнаста, руда, хитра – хто?

Фруктовий, зелений, розквітлий – що?

Ситуативні вправи.

Ситуація 1. Уяви, що ти підійшов до вікна і побачив синичку, яка сіла на вікно і дивиться на тебе. Як ти вважаєш, про що вона поговорила б з тобою.

Учасники діалогу: синичка і дівчинка (хлопчик).

Місце події: вдома.

Завдання. Склади і розіграй діалог із 4 – 5 реплік за описаною ситуацією на тему «Пташки взимку».

Ситуація 2. Уяви, що ти завітав до лісу, зустрівся з якимось грибом і заговорив про те, що про себе думає гриб. Склади запитання до гриба та його відповіді.

а) Розв'язання проблемної ситуації.

б) Слухання діалогу.

Однією з особливих форм усного діалогічного мовлення є телефонна розмова, з правилами ведення якої вчитель має ознайомити учнів. А у процесі подальшої навчальної роботи слід відпрацьовувати ці навички.

Гра «Телефонна розмова».

Відпрацьовуючи мовний етикет, спочатку діалог ведуть учитель і підготовлений учень (у двох варіантах). Обирається правильний варіант, а потім учні в парах ведуть між собою діалог за зразком.

1 варіант.

- Алло!
- Добрий день!
- Покличте Мишка.
- А хто це?
- Він є вдома?
- А хто це? Кого вам треба?
- А Мишко вдома?
- Хто його питає?

2 варіант.

- Добрий день, Михайло Дмитровичу! Це говорить Микола Козьма.

- Доброго дня, Миколко!
- Покличте, будь ласка, до телефону Володимира.
- Володимира немає вдома. Він – на заняттях з англійської мови.
- Зателефонуй за півгодини.
- Дякую. До побачення!

Гра «Відгадай предмет»

До предметних малюнків дібрати ознаки, за якими діти повинні відгадати предмет.

Наприклад:

Кольоровий, круглий, гумовий — ... (м'яч).

Паперовий, легкий, повітряний — ... (змій).

Металевий, швидкий, двоколісний — ... (велосипед).

Гра «Хто це? Що це?»

Учитель називає дії предметів — учні відгадують предмет.

Наприклад:

Сходить, гріє, пече, заховалося, зайшло ... (сонце).

Граються, загорають, купаються, вчаться, змагаються... (діти).

Росте, розвивається, зеленіє, шумить ... (дерево).

Мовна гра «Що робить?»

Учитель називає предмет — діти добирають дії.

Наприклад:

Пташка — летить, співає...

Вода — тече, кипить...

Ракета — летить, мчить...

Хлопчик — читає, біжить...

ДОДАТОК В

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

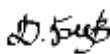
Я, Богуславська Дар'я Вікторівна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
  - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
  - принципів та правил академічної доброчесності;
  - нульової толерантності до академічного плагіату;
  - моральних норм та правил етичної поведінки;
  - толерантного ставлення до інших;
  - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
  - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
  - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
  - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
- надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
- не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
- своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
- не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
- підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
- поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

02 квітня 2020 року
(дата)

Д.В. Богуславська
(ім'я, прізвище)

ДОДАТОК Г

ДОВІДКА

про перевірку на текстові збіги у Науковій бібліотеці

кваліфікаційної роботи СВО Бакалавр

спеціальності 013 Початкова освіта (денна форма)

Автор роботи	Богуславська Д
Назва роботи	Психолого-педагогічні умови комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей молодшого шкільного віку
Факультет	Педагогічний факультет
Науковий керівник	доцент Ільїна Н.В.
Роботу перевірено за допомогою програмного засобу	Unicheck
Ідентифікаційний номер роботи	ID файлу: 1002567494
Результати перевірки	Схожість 31,1%

зборка Наукової бібліотеки

Нателла АРУСТАМОВА

бібліотекарка I категорії

Стефанія Соболь

